

ВНЕСОК СТЕПАНА СІРОПОЛКА У ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

У статті розкрито роль відомого бібліотекознавця і педагога Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959) у розвитку шкільних бібліотек в Україні другої половини XIX – початку XX ст.; розглянуто наукові праці вченого, в яких висвітлено необхідність відкриття шкільних книгозбірень.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, С.О. Сірополко, бібліотечна справа, шкільні бібліотеки, народні бібліотеки, земства, каталоги.

Розвиток національної системи освіти та бібліотечної справи в Україні, наукове вирішення сучасних освітніх і бібліотекознавчих проблем неможливі без творчого осмислення і переосмислення історичного досвіду минулого. Сьогодні серед пріоритетних наукових завдань увага вчених і практиків акцентується на необхідності незаангажованого, вільного від ідеологічних нашарувань прочитання спадщини визначних діячів бібліотечної справи і бібліографії; звернення до першоджерел вітчизняної бібліотекознавчої думки, до невідомих або маловідомих (оригінальних) текстів; вивчення історії становлення і розвитку галузевих, зокрема педагогічних, книгозбірень, їхньої бібліотечної мережі. Тому аналіз праць бібліотекознавців, бібліологів, істориків-педагогів, громадських діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти та бібліотечної справи і яких свого часу не було належно оцінено, залишається актуальним.

До теми історії педагогічних бібліотек, зокрема шкільних, зверталосся багато вчених, просвітян, педагогів, бібліотекознавців кінця XIX – початку XX ст.: Д. Балика, С. Мединський, І. Огієнко, К. Рубинський, М. Тулупов, М. Чехов, П. Шестаков, Д. Багалій, С. Сірополко. Окремі аспекти розвитку та діяльності педагогічних бібліотек висвітлювали сучасні дослідники: Л. Вовк, А. Волинець, Т. Добко, Т. Горбаченко, Л. Чепурна, О. Чорна та інші. Вагомий внесок у вивчення історії педагогічних бібліотек, як спеціальних, другої половини XIX – 20-х рр. XX ст., їхні типовидові ознаки, функції та завдання ґрунтовно здійснено П. Роговою, яка вперше в Україні і на пострадянському просторі на дисертаційному та монографічному рівнях представила етапи становлення та розвитку педагогічних бібліотек України, підкреслила вагому роль громадських діячів України у цьому процесі. У її монографії висвітлено внесок С. Сірополка у розвиток освіти та бібліотечної справи, зокрема шкільних бібліотек.

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. українська свідомо громадськість, провідні педагоги доклали чимало зусиль для розвитку національної освіти, бібліотечної справи в Україні, зокрема комплектування фондів бібліотек українською книгою та виховання вчителів як духовних наставників. Велику історико-культурну цінність для бібліотечного джерелознавства становлять праці видатного вченого-педагога, публіциста, бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця, культурно-громадського діяча, автора численних праць з питань освіти, історії педагогіки, бібліотекознавства С.О. Сірополка (1872–1959). Учений зробив чи не найвагоміший внесок у розвиток мережі педагогічних та вчительських бібліотек в Україні, визначення їхніх видових ознак та в укладання каталогів для відповідного формування фондів. Як зазна-

час П. Рогова, «він, зокрема, є одним із перших, хто у цей період визначав педагогічні та вчительські бібліотеки як спеціальні» [5, с. 17]. У серпні виповнюється 140 років від дня народження С. Сірополка. Грунтовно досліджує ідеї вченого доктор історичних наук, професор Т. Ківшар, яка не тільки однією з перших зацікавилася його персоналією, а й доклала зусиль до повернення з-за кордону в Україну особистого архіву та бібліотеки С. Сірополка. Нині його багата творча спадщина привертає заслужену увагу багатьох інших сучасних дослідників.

Вагомою складовою фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського) є праці видатних педагогів, бібліотекознавців, книгознавців, культурно-освітніх діячів XIX–XX ст. Ці рідкісні та цінні видання, зокрема і спадщина С. Сірополка, є національним надбанням України, а також об'єктом всебічних досліджень Бібліотеки. Метою статті є вивчення і оприлюднення наукових праць, доповідей, статей С. Сірополка з фонду ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського, в яких висвітлено історію відкриття та діяльності шкільних і народних бібліотек другої половини XIX – початку XX ст.; привертання уваги користувачів до мало-відомих його публікацій (оригінальних текстів) у періодиці, які з часу виходу друком не перевидувалися. Бібліотека має у фонді наукові праці С. Сірополка з питань освіти та бібліотечної справи, зокрема такі: «Основные вопросы внешкольного образования» (1913), «Порядник діячам позашкільної освіти» (1918), «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Історія освіти в Україні» (2001); публікації у збірнику «Народное образование в земствах» (1914) та доповідь на «Первом общеземском съезде по народному образованию» (1911); статті, які друкувалися на сторінках періодичних видань кінця XIX – початку XX ст., зокрема таких, як «Світло», «Для народного учителя», «Педагогический листок», «Украинская жизнь» тощо; наукові розвідки про життєвий шлях і діяльність С. Сірополка – М. Євтуха, О. Завальнюка, Т. Ківшар [2–3], Р. Кіри [4], Л. Самоплавської та інших. Науково-інформаційний розвиток освітянської галузі потребує виявлення, дослідження та аналізу зазначених документів.

На українських етнічних землях з 70-х рр. XIX ст. почали формуватися педагогічні книгозбірні, зокрема навчальні бібліотеки колегіумів, ліцеїв, семінарій, шкіл, які були спрямовані переважно на забезпечення загальноосвітніх інформаційних потреб освітян. Зважаючи на те, що державою виділялося недостатньо коштів на освіту широких верств населення, провідні суспільні кола, земства і громадськість переймалися проблемами не тільки розбудови закладів народної освіти, а й розвитку бібліотек, що зумовило значні зміни у системі народної та позашкільної освіти [5]. Завдяки увазі земств до розвитку освіти, шкільних бібліотек, що обслуговували вчителів і учнів, а надалі й інші верстви населення, ці книгозбірні були перетворені на народно-шкільні, які надалі виокремилися у народні та прилюдні бібліотеки. Фондами народно-шкільних книгозбірень мало змогу користуватися доросле населення, за умови видачі книг додому у позанавчальний час. Бібліотечні послуги в цих книгозбірнях надавав учитель, як правило безкоштовно. Слід зазначити, що з 70-х рр. XIX ст. земства почали засновувати при школах бібліотеки – учнівські й вчительські, що забезпечували інформаційні потреби як учнів, так і вчителів. Їхні фонди були невеликими, оскільки кількість книг залежала від фінансування земств.

За відсутності спеціальних книгозбірень учителі користувалися фондами шкільних бібліотек, які в цей час набули свого розвитку. Шкільні бібліотеки,

засновані земствами, підпорядковувалися Міністерству народної освіти. Фонди цих книгозбірень комплектувалися за каталогами, які Міністерство видавало щоп'ять років, та щорічними доповненнями до них. Каталоги містили невелику кількість літератури, що виходила в царській Росії, відповідала запитам школи й диференціювалася для бібліотек середніх і початкових навчальних закладів, народних училищ. Фонди шкільних бібліотек більше відповідали запитам школи, а не задоволенню потреб населення. У 1905 р. вийшли нові правила про народні бібліотеки, якими скасовувалося комплектування бібліотек згідно з каталогами. У п'ятому параграфі цих правил зазначалося, що народні бібліотеки можуть комплектуватися як учнівські, учительські, публічні, тобто в них розширювалися фонди, якими могли користуватися вчителі. Як зазначає П. Рогова, «це була велика перемога демократичних сил, нового часу» [5, с.61]. Але на практиці народно-шкільні бібліотеки у багатьох місцях ще тривалий час комплектувалися по-старому: по-перше, у зв'язку з тим, що бібліотекарі не знали цих правил, по-друге, керівництво не давало дозволу комплектуватися по-новому. Отже, з розвитком освітнього руху в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. збільшувалась кількість шкільних і народних бібліотек. Діяльність цих закладів сприяла підвищенню культурно-освітнього рівня населення.

У кінці XIX – на початку XX ст. почали виходити друком праці вітчизняних педагогів, діячів народної освіти, зокрема С. Сірополка, які містили рекомендації щодо організації бібліотек. Свої перші наукові доробки С. Сірополко присвятив проблемам організації позашкільної освіти. У 1910 р. вийшло його дослідження «Народные библиотеки: Порядок открытия библиотек и их организация» [14], у якому вчений виклав власну концепцію організації роботи книгозбірень, запропонувавши зробити народні бібліотеки загальнодоступними та безплатними. Розмірковуючи над питаннями організації бібліотечної справи й національної освіти, С. Сірополко пише на цю тему низку статей, які вміщує на сторінках журналу «Світло» (1910–1914) – першого україномовного педагогічного часопису в Україні, який виходив у Києві. Степан Онисимович був постійним автором цього видання, яке крім освітянських проблем висвітлювало й питання позашкільної освіти, відкриття шкільних і народних бібліотек. У статті «Школа і книжка» С. Сірополко наголошує на потребі зміцнити школу засобами, якими здобувається освіта поза школою, тобто з'єднати її з різними освітньо-виховними позашкільними установами, якими вважав, зокрема, бібліотеки і читальні [13, с.5]. Степан Онисимович розумів необхідність створення в Україні національної школи, втілення в життя принципу природовідповідності, згідно з яким навчання в школі має відбуватися рідною мовою. Вбачаючи зв'язок і взаємозалежність між національною освітою і бібліотечною справою, він зазначає: «Коли поряд з національною школою існуватимуть народні бібліотеки та інші просвітні інституції, український народ матиме добру зброю для боротьби з тою темрявою, що тепер його густою хмарою огортає» [13, с.6]. У статті «Школа і книжка» вчений підкреслював, що ініціативу в організації бібліотек мусить проявляти народний вчитель, як людина, що найближче стоїть до справи просвіти народу, а також має бути найближчим співробітником бібліотеки, виконуючи обов'язки бібліотекаря [13, с.6]. Він постійно наголошував на вагомій ролі вчителя як духовного наставника і просвітителя у національному вихованні та освіті, в організації книгозбірень.

Про потребу запровадження шкільної та позашкільної освіти українською мовою С. Сірополко наголошував у статті «Певний шлях», зазначаючи, що розвиток бібліотечної справи в Україні залежить від грамотності населення, навчання в початковій школі рідною мовою [12].

Степан Онисимович покладав великі надії на земства у справі розбудови бібліотек в Україні. Саме завдяки діяльності земств народно-бібліотечна справа набула великого розвитку. У статті «Нові правила про народні бібліотеки», що вийшла у «Світлі» 1912 р., С. Сірополко критикував нові правила про пришкольні бібліотеки, видані 9 червня 1912 року Міністерством народної освіти, що перешкоджали діяльності земств і керівників бібліотек (бібліотеки за цими правилами підпадали під обмежувальний каталог) [11].

На першому загальноземському з'їзді народної освіти в Москві (1911) С. Сірополко піднімає питання про потребу підготовки бібліотечних працівників на курсах, які організовувалися губернськими і повітовими земствами [7]. Бібліотекарі, на його думку, стоять поруч із вчителями.

До редакції педагогічного часопису «Світло» надходила велика кількість листів із проханням пояснити, як відкривати бібліотеки. У цій справі допомагала книга С. Сірополка «Народные библиотеки» (М., 1910) [14, с.75]. У цьому дослідженні викладено все, що стосувалося справи організації бібліотек, а саме: значення народних книгозбірень; участь народного учителя в бібліотечній справі.

У збірнику «Народное образование в земствах» (1914) опубліковано дві статті С. Сірополка: «Учнівські бібліотеки», «Учительські бібліотеки». Видатний педагог вважав, що успіх шкільної справи залежить від учнівських та учительських бібліотек, які він настійно рекомендував відкривати при навчальних закладах. У статті «Учнівські бібліотеки» С. Сірополко ставить питання про збереження фондів шкільних книгозбірень, про поліпшення їх комплектування, прищеплення учням навичок самостійного читання, а також висловлював побажання земствам клопотатися про відміну обмежувального каталогу [9, с.202].

Також на особливу увагу заслуговують публікації С. Сірополка у часописах «Для народного учителя», «Украинская жизнь», «Педагогический листок» та інших. У статті «Очередные задачи в народно-библиотечном деле», яка надрукована у журналі «Для народного учителя», учений висвітлив теоретичні аспекти бібліотечної справи, і запропонував читати цю дисципліну на учительських семінарах та педагогічних курсах, оскільки в бібліотеках працювали переважно вчителі [8, с.27].

С. Сірополко брав активну участь у роботі журналу «Украинская жизнь», який видавався у Москві і мав на меті ознайомлювати громадськість з життям українців. Степан Онисимович написав для цього журналу статтю «Наследство г. Кассо на Украине». Офіційна політика Міністерства освіти була такою: за новими правилами про народні бібліотеки (1912) в них не допускались українські книжки, а ті, що вже були, підлягали вилученню. С. Сірополко зазначав: «...одним росчерком пера г. Кассо из пришкольных народных библиотек Украины изъяты книги на украинском языке... , как это имело место в народных библиотеках Харьковской губернии» [6, с.17].

Історію становлення і розвитку шкільних і народних бібліотек С. Сірополко висвітлив у своїй праці «Історія освіти в Україні» [10].

Учений зробив великий внесок у розбудову бібліотечної справи. Аналізуючи історичне значення його праць з бібліотекознавства, доречно підкреслити, що вони допомагали «відчинити ширше двері справжньої культури для тих мільйонів, що перебували за порогом правдивої освіти» [1, с.5]. С. Сірополко, як й інші видатні вітчизняні педагоги, громадські діячі, відстоював українізацію бібліотек. Він вважав розбудову шкільних книгозбірень одним із найважливіших напрямів освітньої діяльності. Вивчення праць С. Сірополка, в яких висвітлено становлення і розвиток шкільних бібліотек, сприятиме розбудові бібліотечної справи в Україні.

Список використаних джерел:

1. До побачення // Світло. – 1912. – Кн. 9. – С. 3–6.
2. Ківшар Т. Степан Сірополько / Т. Ківшар // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 32–35.
3. Ківшар Т. Визначний український вчений, громадський і політичний діяч – Степан Сірополько / Т. Ківшар // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 8. – С. 22–23.
4. Кіра Р.В. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Роксолана Володимирівна Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
5. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) : [монографія] / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.
6. Серополько С. Наследство г. Кассо на Украине / С. Серополько // Украинская жизнь. – 1915. – № 2. – С. 16–19.
7. Серополько С. О подготовке библиотечного персонала / С. Серополько // Первый обще-земский съезд по народному образованию : доклады : в 2 т. – М., 1912. – Т. 2. – С. 36–41.
8. Серополько С. Очередные задачи в народно-библиотечном деле / С. Серополько // Для народного учителя. – 1910. – № 17. – С. 27–28.
9. Серополько С. Ученические библиотеки / С. Серополько // Народное образование в земствах. – М., 1914. – С. 201–207.
10. Серополько С. Історія освіти в Україні / С. Сірополько. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
11. Сірополько С. Нові правила про народні бібліотеки / С. Сірополько // Світло. – 1912. – Кн. 4. – С. 56–61.
12. Сірополько С. Певний шлях / С. Сірополько // Світло. – 1912. – Кн. 8. – С. 19–22.
13. Сірополько С. Школа і книжка / С. Сірополько // Світло. – 1910. – Кн. 4. – С. 3–6.
14. Шерстюк Г. Серополько С. Народные библиотеки. Порядок открытия библиотек и их организация / Г. Шерстюк // Світло. – 1910. – Кн. 1. – С. 75–76.

В статье раскрыта роль известного библиотековеда Степана Анисимовича Серополько (1872–1959) в развитии школьных библиотек в Украине во второй половине XIX – начала XX ст.; рассмотрены научные труды ученого, в которых освещена необходимость открытия школьных библиотек.

Ключевые слова: ГНПБ України ім. В.А. Сухомлинського, С.А. Серополько, библиотечное дело, школьные библиотеки, народные библиотеки, земства, каталоги.

In the article the role of the famous library scientist and pedagogue Stepan Onysymovych Siropolko (1872–1959) in the development of school libraries in Ukraine of the second half XIX – beg. XX cc. is revealed; the scientist's works are considered, in which the necessity to open school libraries is substantiated.

Key words: V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, S.O.Siropolko, librarianship, school libraries, people's libraries, zemstvos, catalogues.

Отримано: 30.06.2012